LingVaria
Rok XXI (2026) | 2 (42) | s. 109–116
HTTPS://DOI.ORG/10.12797/LV.21.2026.42.07
Licencja: CC BY-NC-ND 4.0

Maciej Grochowski
Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków
maciej.grochowski@ijppan.pl

CECHY GRAMATYCZNE I SEMANTYCZNE PRZYMIOTNIKA *KONKRETNY*

Słowa klucze: współczesny język polski, składnia, semantyka, referencja, części mowy, przymiotnik
Keywords: contemporary Polish language, syntax, semantics, reference, parts of speech, adjective

1. Przymiotniki nawiązujące

W słownikach ogólnych języka polskiego, a także w słownikach wyrazów bliskoznacznych jako synonimy wyrazu *konkretny* wymieniane są takie przymiotniki, jak np. *określony* (ISJP; MSJP; SJPD; SJPSz; SSiA; SSP; SSyn; SWBS; SWJP; USJP; WSJP PAN[1]; WSWB[2]), *dany* (SSyn; SSiA), *dokładny* (SSP; SWJP), *realny* (ISJP; MSJP; SJPD; SJPSz; SSiA; SWBS; SWJP; USJP; WSJP PAN), *rzeczywisty* (MSJP; SJPSz; SSiA; SWJP; USJP), *wiadomy* (SSiA; SSyn), *znany* (SSiA; SSP; SSyn). Większość z nich należy do szerokiej klasy przymiotników nawiązujących, zarówno do wspólnej wiedzy interlokutorów, jak i do tego, co zostało lub zostanie powiedziane w kontekście.

Przymiotniki nawiązujące, obok kwantyfikujących (np. *dowolny*, *każdy*, *poszczególny*, *wszelki*) i okazjonalnych (np. *aktualny*, *bieżący*, *dzisiejszy*, *obecny*), stanowią

[1] Przymiotnik *konkretny* w ISJP oraz w WSJP PAN jest zdefiniowany w jednym ze znaczeń w taki sposób: ‘dokładnie określony i/lub dotyczący określonych osób lub faktów’. Pierwszy człon tej formuły jest przekonujący, drugi charakteryzuje referencję przymiotnika, a nie jego znaczenie.
[2] Według tego słownika *określony* jest hiperonimem *konkretnego*.

jedną z podklas przymiotników intratekstualnych, tj. takich, które na mocy swojego znaczenia odnoszą się do współwystępujących z nimi wyrażeń i komunikują relacje wewnątrz wypowiedzenia (Grochowski [w druku]). Przymiotniki te stoją w opozycji do przymiotników ekstratekstualnych (Karolak 2002: 58), denotujących cechy przedmiotów (por. np. *biały*, *słony*, *wąski*) i relacje między przedmiotami (por. np. *budowlany*, *leśny*, *powiatowy*).

2. Cechy składniowe przymiotnika *konkretny*

Przymiotnik *konkretny* prymarnie zajmuje pozycję syntaktyczną atrybutu rzeczownika lub zaimka rzeczownego konstytuującego grupę nominalną, rzadziej pozycję centrum grupy. Występuje z reguły w antepozycji względem rzeczownika oraz wyłącznie w postpozycji względem zaimka, por. np. (1)–(9). Sekundarnie zajmuje pozycję syntaktyczną orzecznika, może stanowić jeden z członów szeregu orzecznika mającego strukturę szeregową, por. np. (10)–(15).

(1) Mamy nadzieję nie tylko na podtrzymanie kontaktu, ale i na ***konkretną*** i rzeczową współpracę (NKJP).
(2) Kierowca widział w oddali ***konkretny*** samochód z ***konkretną*** załogą (NKJP).
(3) Są mężczyźni, którzy w ***konkretnych*** sytuacjach oczekują ***konkretnego*** zachowania (NKJP).
(4) W toku obrad nie osiągnięto ***konkretnego*** porozumienia (NKJP).
(5) Brak ***konkretnego*** zaproszenia operującego datą stawiał go w trudnej sytuacji (NKJP).
(6) Nie umówili się na żadną ***konkretną*** godzinę ani nawet na ***konkretny*** dzień (NKJP).
(7) Liczy na to, że jego dzieła będą przez kogoś ***konkretnego*** kupowane i czytane (NKJP).
(8) Zjadłbym coś ***konkretnego***, na przykład schabowego, ale dostosuję się do tradycji naszych spotkań (NKJP).
(9) Przypuszczała, że dowie się od niej czegoś ***konkretnego*** (NKJP).
(10) Doprawdy, dziwna para. On wyglądający z chłopska i taki jakiś ***konkretny***, a ona na wpół nieobecna (NKJP).
(11) We Włoszech katolicyzm jest ***konkretny*** i przenika głębiej w życie społeczne (NKJP).
(12) Michał jest ***konkretny*** aż do bólu, zawsze postawi na swoim (NKJP).
(13) Mariola pracuje z rodzinami alkoholików. Jest ***konkretna***, lubi stawiać sprawy jasno (NKJP).
(14) Odbiór tej poezji może być szczególnie przyjazny, gdyż jest ***konkretna***, autentyczna i życiowa (NKJP).

(15) Ewentualność wybuchu powstania i walk w mieście stawała się zupełnie ***konkretna*** (NKJP).

Przymiotnik *konkretny* odznacza się szeroką łączliwością z rzeczownikami; w konotowanej przezeń pozycji syntaktycznej dominują nazwy aktów i gatunków mowy (takie jak np. pytanie, odpowiedź, decyzja, zaproszenie, oferta, propozycja, obietnica, żądanie) oraz innych czynności, a także nazwy miejsc, punktów czasowych i odcinków czasu. Z przymiotnikiem tym nie łączą się nazwy własne, nazwy pokrewieństwa i powinowactwa, nazwy gatunków zwierząt i roślin[3].

Przyjmując zaproponowany przez Zuzannę Topolińską (1984: 367–386) trójkomponentowy model opisu struktury składniowej i linearnej grupy nominalnej, należy przymiotniki intratekstualne systemowo, takie jak np. *dany*, *określony*, *konkretny*, *wiadomy*, *znany*, zaliczyć do pierwszego komponentu grupy, mianowicie do „wykładników referencji i oceny ilościowej". Za taką kwalifikacją wymienionych jednostek przemawia hipoteza, że należą one – mimo różnicy znaczeń – do tego samego zbioru *sensu largo* wykładników kategorii wyznaczoności co zaimki *ten*, *jakiś*, *pewien* (Topolińska 1976: 40). Nie jest więc zaskakujące, że przymiotnik *konkretny* jako komponent grupy nominalnej nie jest w ogromnej liczbie wypowiedzeń zarejestrowanych w NKJP poprzedzony żadnym zaimkiem. Jeżeli jednak w antepozycji omawianego przymiotnika jest użyty zaimek nieokreślony, np. *jakiś*, to z reguły neutralizuje on identyfikującą funkcję wyrazu *konkretny*. Por. np.:

(16) Nasze podatki zostały przekazane na ***jakiś konkretny*** cel (NKJP): '…na jeden z możliwych, ale nie na dowolny; nie mówię, na jaki…'
(17) Ojciec chciał, żebym wybrała ***jakiś konkretny*** zawód (NKJP): '…jeden z wielu możliwych, ale nie wiem / nie mówię, jaki…'

Zaimek *ten* użyty w antepozycji przymiotnika *konkretny* jest często wykładnikiem koreferencji, anafory (18) lub katafory (19)–(20), por.:

(18) Tamtejszy szpital pamięta czasy cara Mikołaja II. […] Uważam, że ***ten konkretny*** budynek, ***ten konkretny*** szpital grozi zawaleniem (NKJP).
(19) Mam nadzieję, że przybliżenie tego problemu pozwoli panu premierowi dać wsparcie finansowe z przeznaczeniem na ***ten konkretny*** cel, czyli na dokończenie Świętokrzyskiego Centrum Onkologii w Kielcach (NKJP).

[3] Wśród sekwencji z wyrazem *konkretny* przypuszczalnie nie ma wielosegmentowych jednostek języka, słowniki frazeologiczne ani sondy słownikowe ich nie rejestrują. Rozpowszechniony jest natomiast i odnotowany w pracach dotyczących pleonazmów ciąg *konkretny fakt* (Małocha-Krupa 2003: 220; Ruszkowski 2012: 77). NSPP (1999: 350) ocenia ten ciąg jako niepoprawny bez podania uzasadnienia, por. też Bańko, Krajewska (1994: 151–152). O pojęciu faktu zob. Strawson 1980; Austin 1993; Danielewiczowa 2017, 2025; Duraj-Nowosielska 2019.

(20) ***Ten konkretny*** dzień, w którym Milena Hrabicz przyszła do naszej klasy, chętnie przeżyłbym jeszcze raz (NKJP).

3. Hipoteza o stopniowalności leksemu *konkretny*

Do przymiotnika *konkretny* można dodawać w antepozycji operatory metapredykatywne typu *bardzo*, *kawał*, *mało*, *prawie*, *przesadnie*, *zbyt*, *zupełnie*, por. np. (21)–(25). Por. też (15).

(21) Papieskie słowa o wolności zrzeszania brzmiały szalenie mocno i miały ***bardzo konkretne*** odniesienie (NKJP).
(22) Towarzysze usłyszeli ***bardzo konkretną***, a nawet ***przesadnie konkretną*** wypowiedź naszego sekretarza od sportu i wychowania (NKJP).
(23) Po wielu ***mało konkretnych*** wypowiedziach radni zgodzili się na poręczenie kredytu (NKJP).
(24) Zacznę od tego, że mam już ***prawie konkretny*** plan (NKJP).
(25) Te książki dają ***kawał konkretnej***, może nawet ***zbyt konkretnej*** wiedzy o przeszłości (NKJP).

Hipoteza, że operatory te reprezentują inny niż przedmiotowy poziom języka, wywodzi się z rozważań Edwarda Sapira (1972) na temat gradacji, a do polszczyzny została zaadaptowana przez Annę Wierzbicką (1971: 132), która w swoich pierwszych[4] pracach zaproponowała dla *bardzo* reprezentację semantyczną w rodzaju ‘powiem więcej’ / ‘to mało powiedzieć’: „X jest bardzo dobry. = X jest dobry; powiem więcej niż ‘dobry’”.

Według niektórych słowników (ISJP; SJPD; SJPSz; SWJP; USJP; WSJP PAN) przymiotnik *konkretny* jest stopniowalny syntetycznie i analitycznie. Opinia ta wymaga uściślenia, nie chodzi tu bowiem o semantyczną kategorię stopnia komunikującą różnice ilościowe między cechami obiektów lub stanów rzeczy (Laskowski 1977; Grochowski 2018, 2024), lecz o gradację na poziomie meta. Środki wyrażające ocenę konkretności nie reprezentują tego samego poziomu co przymiotnik *konkretny* (Bałabaniak 2013: 32–36). Por. np.:

(26) Dziś kupcy mają stawić się u prezydenta na ***konkretniejsze*** rozmowy (NKJP): ‘…powiem: więcej niż konkretne…’
(27) Na sesji rady miasta padły ***bardziej konkretne*** zarzuty dotyczące szpitala (NKJP): ‘…powiem: więcej niż konkretne…’

[4] W późniejszych, a także w ostatnich pracach Anny Wierzbickiej (1996, 2017) *bardzo* należy w jej metajęzyku semantycznym do zbioru indefinibiliów.

4. *Konkretny* jako leksem monosemiczny

W ogromnej większości słowników współczesnego języka polskiego (por. np. ISJP; SWJP; USJP; WSJP PAN) przymiotnik *konkretny* opisywany jest jako polisemiczny, mający trzy lub cztery znaczenia. Definicje słownikowe tego przymiotnika mają z reguły strukturę ciągów wyliczeniowych, składających się z wyrazów uważanych za bliskoznaczne w stosunku do *definiendum*.

Intuicyjnie postulowanej bliskoznaczności między *konkretny* a kilkoma innymi przymiotnikami, takimi jak *realny*, *rzeczowy*, *rzeczywisty*, *istniejący materialnie*, *zajmujący się tym, co rzeczywiste, materialne*, *dotyczący tego, co realne*, nie da się zaakceptować z powodu ich złożoności semantycznej, przypuszczalnie nawet większej od złożoności objaśnianego wyrazu. Akceptowalna jest jedynie synonimia *konkretny* i *dokładnie określony* (por. przypis 1).

SJPD, SJPSz i MSJP formalnie wyróżniają co prawda tylko jedno znaczenie przymiotnika *konkretny*, ale jego definicja zawiera wyliczenie leksemów semantycznie złożonych i nierównoznacznych. Por.:

> **konkretny** ‘istniejący materialnie, realny, nie abstrakcyjny, określony pod względem warunków miejsca, czasu’ (SJPD, III: 926);
> **konkretny** ‘istniejący materialnie, określony pod względem czasu, miejsca, warunków; realny, rzeczywisty, nieabstrakcyjny’ (SJPSz, I: 991);
> **konkretny** ‘istniejący materialnie, określony miejscem i czasem; rzeczywisty, realny, rzeczowy’ (MSJP: 296).

Takie definicje świadczą o tym, że wyraz *konkretny* jest przez autorów tych trzech słowników uważany również za wieloznaczny. Krótko mówiąc: we wszystkich znanych mi słownikach przyjmuje się tezę o niejednoznaczności przymiotnika *konkretny*, różnica między nimi polega na odmiennych sposobach kompozycji artykułów hasłowych i samych definicji.

W analizie semantycznej przyjmuję inne założenia niż rozpowszechnione w leksykografii (zwłaszcza popularyzującej wiedzę), a mianowicie zasadę redukcjonizmu, czyli niemnożenia bez potrzeby znaczeń poszczególnych jednostek, oraz zasadę konieczności stopniowego rozkładu znaczenia każdej jednostki na wyrażenia (jednostki) semantycznie prostsze (Bogusławski 1988; Grochowski 1993). Zgodnie z tymi zasadami odrzucam postulowaną w słownikach polisemię[5] przymiotnika *konkretny* i stawiam hipotezę przeciwną, mianowicie że przymiotnik ten jest jednoznaczny.

W wielu słownikach wyraz *konkretny* (a także wyrazy *realny*, *rzeczywisty*) jest przeciwstawiony wyrazowi *abstrakcyjny* (por. cytowane definicje oraz WSJP PAN,

[5] Por. opinię Andrzeja Bogusławskiego (2008: 84): „[…] z punktu widzenia zadań języka wieloznaczność jest anomalią […]”.

konkretny w znaczeniu 2). Opozycja ta jest znana także z tradycyjnej literatury językoznawczej. Henryk Gaertner (1938: 145), mówiąc o przedmiotach odniesienia rzeczowników, podzielił je na „konkretne, tj. istniejące materialnie w świecie fizycznym lub pomyślane tak, jakby samodzielnie w świecie fizycznym istniały" i „oderwane (abstrakcyjne), tj. najrozmaitszego rodzaju właściwości, a więc jakości oraz czynności i stany".

Taki sposób przeciwstawienia tego, co konkretne, i tego, co abstrakcyjne, nie jest trafny. Łączenie konkretności ze światem fizycznym (nawet pomyślanym) nie ma dostatecznego uzasadnienia. Konkretność dotyczy sposobu mówienia o przedmiotach, a nie natury samych przedmiotów. Jeżeli coś (np. czyjeś zachowanie/postępowanie, czas, miejsce, w którym coś się dzieje) jest konkretne, to znaczy, że zostało sprecyzowane (ustalone), a więc przedstawione w sposób jasny, dokładny, ścisły. Proponuję zatem definicję semantyczną przymiotnika *konkretny* odwołującą się do formy czasownika *określić*, a następnie *powiedzieć*:

> ***Konkretne X-y*** to 'takie X-y, które są dokładnie określone, czyli takie, o których mogę powiedzieć więcej (jakie są)'.

5. *Konkretny* a *określony*

Przymiotniki *konkretny* i *określony* mają wiele cech wspólnych. Obie jednostki jako atrybuty rzeczownika występują względem niego w antepozycji. Przymiotnik *konkretny* jest używany również w funkcji orzecznika. Wyraz *określony* natomiast pełni funkcję orzecznika jako imiesłów przymiotnikowy bierny czasownika *określić*.

Kookurencja obu porównywanych przymiotników z zaimkiem w antepozycji (zarówno określonym typu *ten*, jak i nieokreślonym typu *jakiś*) ma niską frekwencję na tle grup nominalnych bez zaimka. Żaden z nich nie występuje z reguły w grupie nominalnej wprowadzającej wypowiedzenie, żaden nie służy bowiem wskazaniu obiektu jednostkowego, o którym coś orzekamy. Żaden nie nadaje się na wykładnik tematu. Por. np. nieakceptowalne:

(28) ****Konkretny*/****określony*** niedźwiedź zaatakował turystę.
(29) ****Konkretna*/****określona*** czapka wypadła z autobusu.

Przymiotnik *konkretny* dopuszcza w antepozycji kookurencję z operatorami metapredykatywnymi typu *bardzo* (por. (21)–(25)) w przeciwieństwie do przymiotnika *określony*, który nie ma tej zdolności. Przymiotnik *określony* jest niestopniowalny w opozycji do przymiotnika *konkretny*, któremu liczne słowniki przypisują tę właściwość (co uważam za dyskusyjne).

Literatura

Austin J.L., 1993, *Mówienie i poznawanie. Rozprawy i wykłady filozoficzne*, tłum. B. Chwedeńczuk, Warszawa.

Bałabaniak D., 2013, *Polskie intensyfikatory leksykalne na tle wyrażeń gradacyjnych*, „Studia i Monografie – Uniwersytet Opolski", nr 490, Opole.

Bańko M., Krajewska M., 1994, *Słownik wyrazów kłopotliwych*, „Słowniki Języka Polskiego", Warszawa.

Bogusławski A., 1988, *Język w słowniku. Desiderata semantyczne do wielkiego słownika polszczyzny*, „Studia Leksykograficzne", 2, Wrocław.

Bogusławski A., 2008, *Semantyka, pragmatyka. Leksykografa głos demarkacyjny*, „Semiosis Lexicographica", t. 48, Warszawa.

Danielewiczowa M., 2017, *Niepodważalne fakty. Jak o nich mówimy?*, „Poradnik Językowy" 9, s. 7–32.

Danielewiczowa M., 2025, *Fakt. Studium semantyczne*, Warszawa.

Duraj-Nowosielska I., 2019, *Fakty i mity o „faktach". W związku z artykułem Magdaleny Danielewiczowej „Niepodważalne fakty. Jak o nich mówimy?" (Poradnik Językowy 2017/9)*, „Linguistica Copernicana" 16, s. 101–141, https://doi.org/10.12775/LinCop.2019.005.

Gaertner H., 1938, *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, Lwów.

Grochowski M., 1993, *Konwencje semantyczne a definiowanie wyrażeń językowych*, Warszawa.

Grochowski M., 2018, *Asymetria semantycznych i gramatycznych ograniczeń stopniowania przymiotników w języku polskim*, [w:] Z. Greń (red.), *Językoznawstwo. Prace na XVI Międzynarodowy Kongres Slawistów w Belgradzie 2018,* „Z Polskich Studiów Slawistycznych", seria 13, t. 2, Poznań, s. 83–92.

Grochowski M., 2024, *Gradacja*, [w:] M. Grochowski (red.), *Przewodnik językowo-encyklopedyczny po gramatyce semantycznej języka polskiego w ujęciu historycznym. T. 1*, Kraków, s. 131–141.

Grochowski M., [w druku], *Przymiotniki wśród jednostek funkcyjnych*, „Prace Filologiczne" 81.

ISJP: M. Bańko (red.), *Inny słownik języka polskiego*, t. I–II, Warszawa 2000.

Karolak S., 2002, *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*, Warszawa.

Laskowski R., 1977, *Od czego* lepszy *jest lepszy?*, „Język Polski" LVII, z. 5, s. 323–334.

Małocha-Krupa A., 2003, *Słowa w lustrze. Pleonazm – semantyka – pragmatyka*, Wrocław.

MSJP: S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka (red.), *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa 1969.

Narodowy Korpus Języka Polskiego, praca zbiorowa, red. A. Przepiórowski, M. Bańko, R.L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk, Warszawa 2012.

NKJP: Narodowy Korpus Języka Polskiego, [on-line:] https://nkjp.pl (dostęp: 30 I 2026).

NSPP: A. Markowski (red.), *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa 1999.

Ruszkowski M., 2012, *Słownik polskich pleonazmów i tautologii*, Kielce.

Sapir E., 1972, *Gradacja: studium z semantyki*, [w:] A. Wierzbicka (red.), *Semantyka i słownik*, Wrocław, s. 9–37.

SJPD: W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego*, t. I–XI, Warszawa 1958–1969.

SJPSz: M. Szymczak, *Słownik języka polskiego*, t. I–III, Warszawa 1978–1981.

SSiA: P. Żmigrodzki, *Słownik synonimów i antonimów*, Wrocław 2005.

SSP: Z. Kurzowa (red.), *Słownik synonimów polskich*, „Słowniki Języka Polskiego", Warszawa 1998.
SSyn: A. Dąbrówka, E. Geller, R. Turczyn, *Słownik synonimów*, Warszawa 1995.
Strawson P.F., 1980, *Indywidua. Próba metafizyki opisowej*, tłum. B. Chwedeńczuk, Warszawa.
SWBS: S. Skorupka (red.), *Słownik wyrazów bliskoznacznych*, Warszawa 1957.
SWJP: B. Dunaj (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1996.
Topolińska Z., 1976, *Wyznaczoność (tj. charakterystyka referencyjna) grupy imiennej w tekście polskim*, „Polonica" 2, s. 33–72.
Topolińska Z., 1984, *Składnia grupy imiennej*, [w:] Z. Topolińska (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Warszawa, s. 301–389.
USJP: S. Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. I–IV, Warszawa 2003.
Wielki słownik języka polskiego PAN. Geneza, koncepcja, zasady opracowania, praca zbiorowa, red. P. Żmigrodzki, M. Bańko, B. Batko-Tokarz, J. Bobrowski, A. Czelakowska, M. Grochowski, R. Przybylska, J. Waniakowa, K. Węgrzynek, Kraków 2018.
Wierzbicka A., 1971, *Porównanie – gradacja – metafora*, „Pamiętnik Literacki" 62/4, s. 127–147.
Wierzbicka A., 1996, *Semantics. Primes and Universals*, Oxford.
Wierzbicka A., 2017, *W co wierzą chrześcijanie? Opowieść o Bogu i o ludziach*, Kraków.
WSJP PAN: P. Żmigrodzki (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN*, [on-line:] https://wsjp.pl (dostęp: 31 I 2026).
WSWB: M. Bańko (red.), *Wielki słownik wyrazów bliskoznacznych*, Warszawa 2005.

Grammatical and Semantic Features of the Polish Adjective *konkretny* ('specific')

Abstract

The word *konkretny* ('specific') is one of the intratextual adjectives in contemporary Polish. It occurs primarily in anteposition to the noun, forming a noun phrase, and secondarily in the predicative position. Furthermore, the adjective can appear in postposition when accompanied by metapredicative operators such as *bardzo* ('very'). Contrary to the Polish lexicographical descriptions that classify *konkretny* as polysemous, the study argues that the adjective is a monosemous lexeme. It implies the notion of the adjective *określony* ('definite').